

KS. JANUSZ SZULIST
UMK Toruń

MORALNOŚĆ W ASPEKCIE ZACHOWANIA PRAW CZŁOWIEKA

Współczesne nauczanie Kościoła jest skoncentrowane na kwestii ochrony nadrzędnej pozycji osoby ludzkiej w porządku stworzenia. Pierwszeństwo człowieka dotyczy każdej dziedziny życia, od kultury, poprzez obyczajowość, politykę, gospodarkę, aż do ekologii. Pozycja człowieka w świecie jest definiowana poprzez szacunek wobec godności osobowej oraz kwestię zachowania praw jednostki. Wzrastanie w człowieczeństwie oznacza w tym aspekcie postrzeganie dóbr osobowych jako fundamentalnych dla porządku społecznego, realizowanego w ramach relacji międzyosobowych. Dynamika właściwa tak rozumianemu wzrastaniu w człowieczeństwie odpowiada przesłaniu teologii moralnej, służącej określaniu warunków rozwoju jednostkowego i społecznego ku pełniejszej partycypacji w Królestwie Bożym¹. Analizy zachowania człowieka lub reakcji instytucji społecznych, ukazane w licznych artykułach – opublikowanych w „Studiach Pelplińskich” na przestrzeni minionego półwiecza – określają początek moralności w kategoriach wręcz pietyzmu wobec osoby jako Bożego stworzenia. Wiąże się z tym powołanie do świętości, będące działaniem służącym objawianiu Boskiej wszechmocy w świecie.

1. POWSZECHNE POWOŁANIE DO ŚWIĘTOŚCI JAKO WYRAZ MORALNOŚCI

Ojcowie Soborowi w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* akcentują powszechny charakter wezwania do świętości, będącego skutkiem moralnego życia: „(...) wierni każdego stanu i zawodu powołani są do pełni życia

¹ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1998, s. 101-102.

chrześcijańskiego oraz doskonałej miłości. Dzięki zaś tej świętości także w społeczności ziemskiej rozwija się bardziej godny człowieka sposób życia². Wzór świętości ma swoje źródło w Bogu. Jest wyrażany w dobru świadczonym wobec całego stworzenia, jak też w normach, wedle których człowiek doskonali się, wzrastając ku pełni człowieczeństwa³. Aspekt normatywny świętości stanowi jawne nawiązanie do tradycji biblijnej. Naród wybrany czy chrześcijanie, przestrzegając Bożego prawa, a także zasad ewangelicznych, stają się wolni od grzechu. Doświadczają w ten sposób pełni dobra, które ma moc trwale przemieniać ich życie⁴.

Wzmocnieniem w procesie uświęcania się jest żywotna relacja z Bogiem, w ramach której przekazywane są dary, utrwalające w człowieku czy też we wspólnocie trwałą wolę zmiany na lepsze, w sensie napelniania świata Bożą chwałą. Intensywność przeżyć właściwa świętości kształtuje Kościół jako szczególną wspólnotę, realizującą zadania społeczności świadków nieskończonej miłości⁵. W ramach tejże relacji zachodzi troska Boga o cały porządek stworzenia, czyniąca wiernych odpornymi na różnego rodzaju pokusy czy wręcz trendy, przyczyniające się do rozwoju struktur grzechowych w świecie, w istocie ograniczających człowieka w najcenniejszej wartości, jaką jest wolność⁶. Godność dziecka Bożego⁷, warunkowana przyjmowaniem łask sakramentalnych, przyczynia się do coraz pełniejszego naśladowania Chrystusa. Owo upodabnianie się do ideału świętości zarysowanego w Ewangelii posiada powszechny charakter. Każda bez wyjątku osoba może więc wzrastać w człowieczeństwie, osiągając kolejne stopnie doskonałości w porządku przyrodzonym i nadprzyrodzonym⁸.

Naśladowanie Jezusa – determinujące w zasadniczy sposób integralny rozwój człowieka, co określa specyfikę chrześcijaństwa – wyraża się w czynie moralnym osoby. Tego typu hipotezę sformułował Andrzej F. Dziuba w artykule *Realizacja powołania chrześcijańskiego w czynie moralnym osoby*. Dobre uczynki, będące emanacjami moralności ewangelicznej w świecie, mają swoje źródło w pierwotnym

² *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 40 (cyt. dalej: KK); por. również: L. Flisikowski, *Świętość – istota chrześcijaństwa*, „Studia Pelplińskie”, 1975, t. 6, s. 213.

³ Por. A. F. Dziuba, *Chrześcijańskie orędzie etosu postaw*, „Studia Pelplińskie”, 1987, t. 18, s. 158.

⁴ Por. tamże, s. 202-203.

⁵ Por. tamże, s. 203.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia”*, Editrice Vaticana, Watykan 1984, 16 (cyt. dalej: ReP).

⁷ Status dziecka Bożego wyraża się w doskonałym współdziałaniu wolności i odpowiedzialności w czynach osoby. Możliwość szerokiego zakresu decydowania w aspekcie egzystencji jednostkowej rzutuje na zwiększoną troskę o zachowanie ładu Bożego w świecie, co jest odpowiedzialnością stworzenia na dobro, przekazane światu przez Boga. Por. A. F. Dziuba, *Realizacja powołania chrześcijańskiego w czynie moralnym osoby*, „Studia Pelplińskie”, 1997, t. 26, s. 137.

⁸ Por. L. Flisikowski, dz. cyt., s. 204.

doświadczeniu wiary. Czyny i zaufanie Bogu winny się wzajemnie warunkować w człowieku. Nie można zatem redukować moralności tylko do uczynków lub tylko do wiary. Taki stan rzeczy stanowi zafalszowanie rzeczywistości. Przewyciężenie tychże jednostronności zakłada przyjęcie zasady czy wręcz wartości powszechnej odpowiedzialności w relacjach do Boga i innych ludzi⁹. Pośrednictwo Bożych darów, jak też postawa uwielbienia wobec Boga – jako reakcja zwrotna człowieka na pierwotną miłość Bożą – jest zasadniczym wkładem w budowanie na ziemi Królestwa Chrystusowego, będącego zapowiedzią rzeczywistości ostatecznej¹⁰. W ten sposób ma miejsce rozpowszechnianie dobra na coraz większą skalę, w ramach urzeczywistniania powszechnego powołania do świętości.

Andrzej Dziuba w zakresie usposobienia człowieka zarówno do wyznawania wiary, jak też spełnienia dobrych uczynków, postuluje zachowanie trwałości postaw. Owa trwałość dokonuje się na skutek oddziaływania łaski. Człowiek jest więc trwale zobligowany – w oparciu o wrodzone uzdolnienia – do uczestniczenia we wspólnocie ludu Bożego, jak też do udzielania światu coraz większej miłości, która została uprzednio „włana” w formie łaski do jego serca. Partycypowanie w ekonomii zbawczej, gdyż tak należy określać rzeczywistość związaną z omawianymi procesami, zwiększa pole wolności, określające stopień doskonałości ludzkiej¹¹. Trwałe postawy człowieka, właściwe etosowi chrześcijańskiemu, dotyczą kompleksowych aktów ludzkich. Akcentowane jest zarówno utrwalanie dobra poprzez uczynki miłosierdzia¹², jak też sytuacje przewyciężania grzechów i ich skutków, mające miejsce w szeroko rozumianym procesie nawrócenia, inspirowanego Bożymi łaskami. Dopiero bowiem zmiana swojego usposobienia poprzez zaprzestanie czynienia grzechów oraz naprawę wyrządzonego zła jest warunkiem owocnego przyjmowania Bożego słowa. Orędzie kierowane do człowieka zwielokrotnia i dynamizuje odniesienia względem Stwórcy tak dalece, iż cały człowiek staje się przeniknięty Bożym Duchem¹³.

Sposobem urzeczywistniania powołania do świętości jest dialog, służący utrwalaniu w świecie elementów natury osobowej jako nienaruszalnych dóbr¹⁴. „Wymiana myśli i poglądów, która zachodzi w ramach dialogu, jest możliwa w oparciu o uwarunkowania natury osobowościowej, takie jak zdolność komunikowania, rozumność czy wolność”¹⁵. Leonard Flisikowski w opublikowanym na

⁹ Por. A. F. Dziuba, *Realizacja powołania chrześcijańskiego w czynie moralnym osoby*, dz. cyt., s. 135-136.

¹⁰ Por. tamże, s. 136-137.

¹¹ Por. tenże, *Chrześcijańskie orędzie etosu postaw*, „Studia Pelplińskie”, 1987, t. 18, s. 153.

¹² Por. tenże, *Realizacja powołania chrześcijańskiego w czynie moralnym osoby*, dz. cyt., s. 135-136.

¹³ Por. tenże, *Chrześcijańskie orędzie etosu postaw*, dz. cyt., s. 154-155.

¹⁴ Por. L. Flisikowski, dz. cyt., s. 205-206.

¹⁵ H. Skorowski, *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003, s. 105.

łamach „Studiów Pelplińskich” artykule wskazuje na dwa zakresy tegoż dialogu. Pierwszy zakres obejmuje relacje człowieka z Bogiem. Dialog ze Stwórcą dokonuje się w udzielaniu łask sakramentalnych, a także w modlitwie. Sakramenty dają duszy człowieka „świętość” oraz są „początkiem życia wiecznego”. Wskutek bliskiej i intensywnej relacji z Bogiem człowiek kształtuje swoją osobowość, przydając jednocześnie nowej jakości życiu moralnemu jednostki oraz wspólnoty. Tenże rozwój duchowy obejmuje następujące kwestie, wyliczone w artykule Świętość – istota chrześcijaństwa: „uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa, oddawanie czci Bogu, pouczenie człowieka i umocnienie wiary”¹⁶. Drugim zakresem dialogu, wyrażającego chrześcijański model świętości, jest relacja z innymi ludźmi. W ramach tejsz wymiany kluczowe znaczenie posiada nie tyle komunikowanie pewnych znaków czy informacji, ale dialog miłości, w imię którego jest świadczona pomoc potrzebującym. Za sprawą miłości człowiek będzie miał możliwość zachowania godziwego charakteru wypełniania zadań wynikających z natury jednostki, jak też koniecznych w odniesieniu do wspólnoty¹⁷. Wskutek dialogu z innymi ludźmi oraz ogólnie ze środowiskiem życia ma miejsce konsekracja świata, czynienie ziemi miejscem świętym albo co najmniej sprzyjającym uświęceniu osoby ludzkiej¹⁸.

2. PRAWA CZŁOWIEKA FUNDAMENTEM DLA MORALNEGO ZAANGAŻOWANIA W ŚWIECIE

Sobór Watykański II w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* przypomina prawdę – wspólną dla wszystkich kultur – o centralnym pozycjonowaniu człowieka w ramach struktur doczesnych, znajdujących się w ciągłej zależności od Boga: „Według niemal zgodnej opinii wierzących i niewierzących wszystko, co jest na ziemi, powinno być odnoszone do człowieka jako do centrum i punktu szczytowego wszelkiego istnienia”¹⁹. Zachowanie owej wyjątkowej pozycji osoby ludzkiej w doczesności określa zatem stopień uznania dla godności jednostki oraz przysługujących jej praw. Jan Kłys w artykule opublikowanym w „Studiach Pelplińskich” akcentował doniosłą rolę praw człowieka w Kościele²⁰. Poruszył także kwestie personalistycznego przepo-

¹⁶ Por. L. Flisikowski, dz. cyt., s. 207.

¹⁷ Por. tamże, s. 210-211.

¹⁸ Por. tamże, s. 211-213.

¹⁹ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 12 (cyt. dalej: KDK).

²⁰ Por. J. Kłys, *Kościół a prawa człowieka u progu trzeciego tysiąclecia*, „Studia Pelplińskie”, 2003, t. 34, s. 49.

wiadania i działalności Kościoła w świecie, przyporządkowanej kształtowaniu moralnych czy wręcz ubogających stosunków w doczesności. Godność osobowa jako swoistego rodzaju fundament, na którym jest kształtowana kultura praw człowieka²¹, posiada bez wątpienia charakter teologiczny. Odniesienie do Boga w zakresie uwarunkowań naturalnych człowieka, jak też jego rola w porządku stworzenia, pozwalają lepiej zrozumieć jednostkę w zakresie celowości jej istnienia, przekraczającego skończoność właściwą doczesności. Wyjątkowość człowieka, zarysowana już w opisie stworzenia, wyprowadza godność osobową z podobieństwa do Boga. Akt stwórczy nie jest jednak działaniem jednorazowym. Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis* wskazuje na troskę Boga o człowieka. Zachodzi mianowicie stałe oddziaływanie Stwórcy na stworzenie, dzięki czemu losy człowieka zmierzają do pełnego doświadczenia Boga w Chrystusie, kiedy miało miejsce odkupienie całego stworzenia²². Teologiczna refleksja nad godnością człowieka podkreśla wzajemne warunkowanie się w osobie skończoności i nieskończoności, na skutek którego człowiek ma możliwość doświadczenia pełni szczęśliwości właśnie w Bogu. Charakter procesów zachodzących w człowieku, ukierunkowanym na osiągnięcie stanu zbawienia, w następujący sposób prezentują autorzy *Katechizmu Kościoła Katolickiego*: „Wszyscy ludzie, stworzeni na obraz Jedyne Boga, obdarzeni taką samą rozumną duszą, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie. Wszyscy odkupieni przez ofiarę Chrystusa, są wezwani do uczestnictwa w tym samym Boskim szczęściu; wszyscy więc cieszą się równą godnością”²³. Czynnikiem, który umożliwia owo pełniejsze uczestnictwo w dobrach zbawczych, jest miłość, determinująca relacje z Bogiem i z bliźnimi. Wspólnoty ludzkie są zatem korzystnym środowiskiem humanizacji, gdzie naczelną zasadę stanowi szacunek dla praw człowieka – nade wszystko w aspekcie bezinteresownego komunikowania dóbr²⁴.

Prawa człowieka, podobnie jak było to w przypadku godności osobowej, posiadają wewnętrzne, istotowe przesłanie. Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis* wskazywał na „ducha praw”, który „ożywia” stosunki społeczne²⁵. Donio-

²¹ Jan XXIII następująco przedstawia charakter zależności pomiędzy godnością osoby a prawami człowieka: „Wszelkie współzycie ludzi, jeżeli chcemy, aby było dobrze zorganizowane i rozwijało się pomyślnie, musi opierać się na podstawowej zasadzie, że każdy człowiek jest osobą, to znaczy istotą obdarzoną rozumem i wolną wolą, wskutek czego ma prawa i obowiązki, wpływające bezpośrednio i równocześnie z własnej jego natury. A ponieważ są one powszechne i nienaruszalne, dlatego nie można się ich w żaden sposób wyrzec”. Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Editrice Vaticana, Watykan 1963, 9 (cyt. dalej: PT). Zachowanie porządku sprzyja kształtowaniu prawdziwie ludzkich odniesień. Por. tamże.

²² Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Editrice Vaticana, Watykan 1979, 13 (cyt. dalej: RH).

²³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2009, 1934 (cyt. dalej: KKK).

²⁴ Por. KDK 24.

²⁵ Por. RH 17.

słą rolę posiadają w tym aspekcie struktury, w ramach których zostanie zachowana podmiotowość obywateli²⁶, natomiast głównym wyznacznikiem relacji międzyosobowych będzie miłość, której źródło znajduje się w Bogu. Zastosowanie praw w praktyce, czy nawet proces konkretyzacji prawa w formie ustaw i rozporządzeń, nazywany jest „literą prawa”. Jan Paweł II stwierdza z ubolewaniem, iż współcześnie owa „litera” często sprzeniewierza się „duchowi” poprzez kształtowanie systemów wrogich człowiekowi w formie totalitaryzmu czy otwartych ataków na życie człowieka, takich jak akty terroryzmu²⁷. Przypominanie o konieczności odwoływania się do „ducha praw”, służącego w istocie ożywianiu relacji społecznych w duchu miłości chrześcijańskiej, spoczywa między innymi w gestii Kościoła²⁸. Jan Kłys w artykule opublikowanym na łamach „Studiów Pelplińskich” odniósł się do kwestii humanizowania stosunków społecznych przy współdziałaniu wspólnoty uczniów Chrystusa. W aspekcie antropologii teologicznej uzasadnienie dla proklamowania praw człowieka w świecie jest identyczne jak w przypadku godności osobowej. Akcentowane są mianowicie tajemnica stworzenia, w zakresie obrazu i podobieństwa Bożego w człowieku jako osobie (por. Rdz 1,27), a ponadto misterium wcielenia w łączności z odkupieniem, gdzie zarysowano nadprzyrodzone powołanie człowieka do wspólnoty uszczęśliwiającej z Bogiem. Kolejny istotny motyw, uzasadniający proklamowanie w świecie godności osobowej i praw człowieka, stanowi wolność. W łączności z orędiem ewangelicznym owa wolność powoduje, iż człowiek – wybierając świadomie i moralnie – buduje już na ziemi Królestwo Boże w więc społeczność jeszcze większej wolności²⁹.

Przypominanie o głównym przesłaniu praw człowieka nie jest działaniem nowym ani odkrywczym w kontekście funkcjonowania Kościoła w XX czy XXI wieku. Istnieje bowiem wieloletnia wcześniejsza tradycja zmagania się z różnego rodzaju patologiami społecznymi. Jej cel stanowi ostatecznie kwestia wykreowania porządku odpowiadającego wielkości człowieka jako wyjątkowego stworzenia Bożego. Korzystając z dorobku przeszłości w rozwiązywaniu współczesnych kwestii społecznych, Kościół winien zachować status wspólnoty otwartej³⁰. Jest to jednak otwartość specyficzna. Jej pierwszoplanowej kwestii nie stanowi wcale możliwość awansu społecznego³¹. W odwołaniu do tradycji nauczania Soboru Watykańskiego II wskazuje się natomiast na otwartość Kościoła jako model współdziałania z różnego rodzaju instytucjami, którym zależy na dobru osoby ludzkiej w zakresie ochrony jej godności i uznania dla całego katalogu praw czło-

²⁶ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Editrice Vaticana, Watykan 2009, 37 (cyt. dalej: CV).

²⁷ Por. RH 17.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ Por. J. Kłys, dz. cyt., s. 54.

³⁰ Por. tamże, s. 55.

³¹ Por. B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2008, s. 300-302.

wieka. Celem całej społeczności światowej jest wszak zapewnienie godziwego rozwoju całej ludzkości, czyli wszystkich osób bez wyjątku³².

Rozpowszechnianie kultury praw człowieka znajduje wyraz w treściach głoszonych przez Kościół i służących ostatecznie dobru rodzaju ludzkiego. Jan Kłys zwraca uwagę w pierwszej kolejności na równość, będącą swoistego rodzaju fundamentem dla pozostałych wartości i zasad, determinujących ludzki charakter odniesień społecznych. „Proklamowana przez Urząd Nauczycielski równość osób odnosi się do ich natury, godności, prawa oraz obowiązków, będących konsekwencją tego, kim człowiek z istoty swojej jest. Mamy tu więc do czynienia z równością w sensie ontologicznym”³³. Autor publikacji wskazuje na konieczność uznania przez ogół społeczeństwa praw podmiotowych, sprawiających, iż człowiek zdobywa coraz wyższą świadomość wyjątkowości swojego powołania, opartej na fundamentalnym doświadczeniu wolności. Swoistą konsekwencją uznania praw ukonstytuowanych bezpośrednio na godności osobowej jest ludzki charakter środowiska życia człowieka. Wspomniane środowisko obejmuje zarówno gospodarstwo domowe, jak i miejsce pracy, gdzie osoba ludzka winna mieć zapewnioną możliwość odkrywania swego człowieczeństwa, dokonując wciąż świadomych i odpowiedzialnych wyborów³⁴.

Równość w zakresie praw podstawowych warunkuje w dalszej kolejności dwie inne zasady, będące swoistymi propozycjami rozwiązania współczesnej kwestii społecznej, przy jednoczesnym wzroście świadomości praw człowieka. Pierwszą z tychże zasad jest sprawiedliwość społeczna, która oznacza nie tylko godziwość warunków bytowania, ale nade wszystko jedność społeczną. Niespełnienie postulatów wynikających z praw człowieka skutkuje wyłączeniem jednostek z życia społecznego. Następuje wówczas zjawisko alienacji, dotyczące nawet całych grup, prowadzące do pogłębiania sytuacji kryzysowych w świecie³⁵. Drugą z zasad ukształtowanych na fundamencie równości jest rozwój, nie tylko w wymiarze jednostkowym, ale nade wszystko społecznym. W nauczaniu społecznym Kościoła pojawia się postulat opcji na rzecz ubogich. Wszelkie preferencje służące zarażaniu potrzebom egzystencjalnym wynikają z miłości, a przekładają się na coraz szersze uznanie całego katalogu praw człowieka wśród członków wspólnoty społecznej. Źródłem rozwoju w wymiarze społecznym – rozwoju ukonstytuowanego na równości – jest również odpowiedzialność, rozumiana jako bezinteresowna troska o człowieka³⁶.

³² Por. J. Kłys, dz. cyt., s. 55.

³³ Por. tamże.

³⁴ Por. tamże, s. 56.

³⁵ Por. tamże, s. 57.

³⁶ Por. tamże, s. 58-59.

3. KIERUNKI AKTYWIZACJI WSPÓLNOT W REALIZOWANIU PRAW CZŁOWIEKA

Zasady moralności chrześcijańskiej, ukształtowane na fundamencie praw człowieka, zmierzają ostatecznie do ochrony ludzkiego życia zarówno w aspekcie doczesności, jak i nadprzyrodzoności. W rocznikach „Studiów Pelplińskich”, wydanych na przestrzeni minionego półwiecza, ów wątek troski o życie zdominował tematykę publikacji z dziedziny teologii moralnej. W tymże aspekcie akcentowana jest zarówno kwestia egzystencji jednostkowej, jak też potrzeba zachowania nieskażonego życia w środowisku naturalnym, w którym człowiek się rozwija. Świętość życia odpowiada niezwykłości porządku stworzenia jako największego daru Boga dla osoby ludzkiej, by ta miała możliwość doświadczania pełni człowieczeństwa.

3.1. Prawo do życia

W klasyfikacji praw człowieka przywołanej przez Jana Kłysa prawo do życia jest zaliczane do grupy praw wolnościowych³⁷. Józef Pacyna w artykule *Prawo do życia*, opublikowanym na łamach „Studiów Pelplińskich”, przypomina w pierwszej kolejności zasadę uformowaną na gruncie nauki objawionej, iż dawcą życia jest Bóg. Dar egzystencji został w następnej kolejności przekazany człowiekowi, by ten mógł wzrastać w doskonałości, zdobywając tym samym zasługi nieprzemijające³⁸. Teologia życia, w zakresie zależności człowieka od Boga w procesie przekazywania życia kolejnym pokoleniom, była przedmiotem refleksji Pawła VI w encyklice *Humanae vitae*. Ludzie każdej z epok są niejako współpracownikami Boga w dziele dalszego stwarzania świata. „Jak bowiem człowiek, ogólnie biorąc, nie posiada nieograniczonej władzy nad swoim ciałem, tak również – i to w zgoła szczególniejszy sposób, nie ma on jej nad zdolnością rozrodczą, ponieważ z natury swojej odnosi się ona do przekazywania życia ludzkiego, którego początkiem jest sam Bóg”³⁹. Bycie współpracownikiem Boga w zakresie przekazywania życia przywołuje znaną już myśl o wyjątkowej pozycji człowieka pośród całego porządku stworzenia. Funkcjonowanie w ciągłej zależności od Stwórcy posiada również inną konsekwencję, wyrażaną poprzez dynamikę wpisaną w Boży porządek stworzenia. Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* podjął kwestię dynamiki objawienia w kontynuacji procesu stwórczego. Dokument papieski stanowi zachętę do głoszenia światu Ewangelii Życia. Zasadniczą przesłanką dla tego typu postaw i zachowań jest moc Słowa, objawiona w tajemnicy wcielenia. Jezus, stając się człowiekiem, zaprezentował światu nową jakość życia, odnosząc się

³⁷ Por. tamże, s. 59.

³⁸ Por. J. Pacyna, *Prawo do życia*, „Studia Pelplińskie”, 1973, t. 4, s. 133.

³⁹ Paweł VI, *Encyklika „Humanae vitae”*, Editrice Vaticana, Watykan 1968, 13 (cyt. dalej: HV).

nie tyle do sfery doczesności, ile do zdobywania nieprzemijających zasług, decydujących ostatecznie o zbawieniu⁴⁰. Przynoszenie owoców, a więc także rozpowszechnianie w świecie daru Bożego życia, staje się możliwe na skutek szczególnej bliskości pomiędzy Bogiem a człowiekiem. Owa bliskość jest warunkowana właśnie przez miłość, najsukutekniej przyczyniającą się do wzrastania człowieka w doskonałości. Miłość, która intensyfikuje doświadczenie świętości życia, zawiera w sobie postulat do przełamywania wszelkiego rodzaju patologii, ograniczających jednostki oraz grupy społeczne w pełnieniu służby życia⁴¹. Nawiązując do nauczania Kościoła, warto przypomnieć postulat, iż właśnie zasadom moralności wynikającym z prawa naturalnego winien odpowiadać system prawny państwa jako chroniący z założenia życie osoby od poczęcia do naturalnej śmierci. Rozwiązania ustawowe stanowią w sumie uszczegółowioną formę norm prawa naturalnego. Zgodność tychże porządków prawnych sprzyja zachowaniu pokoju, który z kolei jest niezbędny do realizacji postulatów dobra wspólnego⁴². Struktury wrogie życiu, a przez to również szkodliwe i wrogie dobru danej wspólnoty, są skutkami utraty fundamentu etycznego. W nauczaniu społecznym Kościoła, jak też w opinii wielu etyków, największe zagrożenie dla kultury życia stanowią postawy relatywistyczne⁴³.

Niezwykłość daru życia sprawia, iż w społeczeństwach są przyjmowane rozwiązania chroniące osobę oraz zapewniające jej ustawiczny rozwój. Cały katalog tychże działań wskazał Jan Paweł II w *Evangelium vitae*⁴⁴. Kształtowanie kultury

⁴⁰ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Editrice Vaticana, Watykan 1995, 80 (cyt dalej: EV).

⁴¹ Por. tamże, 81-82.

⁴² W kwestii kształtowania porządku chroniącego życie w relacji do dobra wspólnego Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* cytuje fragment *Pacem in terris* Jana XXIII: „Podkreśla się dzisiaj, że prawdziwe dobro wspólne polega przede wszystkim na poszanowaniu praw i obowiązków ludzkiej osoby. Wobec tego głównym zadaniem sprawujących władzę w państwie jest dbać z jednej strony o uznawanie tych praw, ich poszanowanie, uzgadnianie, ochronę i stały ich wzrost, z drugiej zaś strony to, aby każdy mógł łatwiej wypełniać swoje obowiązki. Albowiem ‘podstawowym zadaniem wszelkiej władzy publicznej jest strzec nienaruszalnych praw człowieka i dbać o to, by każdy mógł z większą łatwością wypełniać swe obowiązki’. Dlatego, jeśli sprawujący władzę nie uznają praw człowieka, albo je gwałcą, to nie tylko sprzeniewierzają się powierzonemu im zadaniu; również wydawane przez nich zarządzenia pozbawione są wszelkiej mocy obowiązującej”. Cyt. za: tamże, 71.

⁴³ Por. tamże, 70-71.

⁴⁴ Jan Paweł II wyróżnił następujący katalog działań, będący konsekwencją przyjęcia świętości życia ludzkiego, proklamowanego we wspólnocie Kościoła: „(...) życie ludzkie, jako cenny dar Boży, jest święte i nienaruszalne, co oznacza w szczególności, że absolutnie niedopuszczalne jest przerywanie ciąży i eutanazja; życia ludzkiego nie tylko nie wolno zabijać, ale trzeba je chronić, otaczając je troskliwą opieką; życie znajduje swój sens, gdy daje się i odzyskuje miłość, z której rodzi się pełna prawda o ludzkiej płciowości i prokreacji; ta miłość nadaje sens także cierpieniu i śmierci, a choć pozostają one okryte tajemnicą, mogą się stać wydarzeniami zbawczymi; szacunek dla życia wymaga, aby nauka i technika były zawsze podporządkowane czło-

życia jako postulat wynikający bezpośrednio z papieskiej encykliki posiada swój fundament w założeniu, iż od momentu poczęcia człowiek jest osobą. Józef Pacyna następująco charakteryzuje ową nadzwyczajną wartość człowieka: „(...) embrion od pierwszej chwili poczęcia posiada prawa osoby ludzkiej, przynajmniej najbardziej podstawowe, i posiada godność ludzką, której nie wolno go pozbawić, żeby nie popaść w kolizję z prawem naturalnym”⁴⁵. W ramach porządku Bożego urzeczywistnianego w świecie znajduje się dar życia, określający dynamikę osoby chociażby w zakresie kształtowania różnego rodzaju relacji. Egzystencja człowieka obejmuje jednak nie tylko wymiar doczesny. Przyjmowanie Bożych darów w formie np. łask sakramentalnych sprawia, iż ziemską egzystencja staje się czasem zasługiwania na życie wieczne. Owo zdobywanie zasług nieprzemijających oznacza w realiach ziemskich coraz doskonalsze bytowanie, cechujące się coraz wyższym stopniem moralności⁴⁶. Życie w kontekście norm objawionych zyskuje nową jakość.

3.2. Ekologia

Zagadnienie życia, a więc także wartość egzystencji, dotyczy nie tylko człowieka, ale odnosi się również do porządku natury. Troska człowieka o żywotny charakter środowiska naturalnego jest określana mianem współczesnej kwestii ekologicznej, będącej jednym z przedmiotów refleksji na gruncie teologii i filozofii. Piotr Moskal w artykule *Kwestia ekologiczna w perspektywie myśli św. Tomasza z Akwinu* jako punkt wyjścia przyjmuje stwierdzenie, iż źródłem (a więc i przyczyną) niszczycielskiego odniesienia do porządku natury jest sam człowiek⁴⁷. Owa kwestia stanowi niemalże bezpośrednie nawiązanie do nauczania Jana Pawła II zawartego w *Centesimus annus*⁴⁸, czy też nauk papieża Franciszka zawartych w *Laudato si*⁴⁹, akcentujących priorytetowość ekologii ludzkiej w stosunku do ekologii natury. W przywoływanym już artykule ze „Studiów Pelplińskich” Piotr Moskal akcentuje uwarunkowania – natury antropologicznej – determinujące kryzysowy stosunek człowieka do natury. Pierwszym źródłem kryzysu jest rozpowszechnianie się mentalności scjentystycznej. W ramach tego typu myślenia rzeczywistość doczesna (w tym także inni ludzie) jest traktowana jak narzędzie w procesie osiągnięcia coraz większej pragmatyki, czyli użyteczności świata. Wzór

wiekowi i jego integralnemu rozwojowi; całe społeczeństwo powinno szanować, chronić i umacniać godność każdej osoby ludzkiej, w każdej chwili i stanie jej życia”. Cyt. za: tamże, 81.

⁴⁵ Por. J. Pacyna, dz. cyt., s. 138.

⁴⁶ Por. EV 2.

⁴⁷ Por. P. Moskal, *Kwestia ekologiczna w perspektywie myśli św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Pelplińskie”, 2008, t. 39, s. 357-358.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Editrice Vaticana, Watykan 1991, 38 (cyt. dalej: CA).

⁴⁹ Por. Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Editrice Vaticana, Watykan 2015, 150 (cyt. dalej: LS).

dla opisu i analizy świata w perspektywie tejże mentalności stanowią nauki szczegółowe. Odniesienie scjentyistyczne wyklucza z założenia mądrość, ukształtowaną na obiektywnym porządku etyczno-moralnym. Zdrowy rozsądek w owym układzie również nie posiada żadnej wartości, chyba że służy realizowaniu pragmatycznych celów⁵⁰. Drugim źródłem kryzysu ekologicznego są tzw. redukcjonistyczne koncepcje prawdy. Piotr Moskal akcentuje kwestię „niewuwzględnienia w ludzkim działaniu w dostatecznym stopniu prawdy o przyrodzie”. Wyjaśniając powyższe sformułowanie, należy stwierdzić, iż dostateczna prawda zakłada autonomię rzeczywistości ziemskiej. Świat jest pluralistycznie i wewnątrznie zhierarchizowany. Tendencje występujące w ramach doczesności określają wewnętrzną dynamikę, której cel stanowi doskonałość, tożsama z Dobrem Najwyższym. Świat jest interpretowany jako dar Boży dla człowieka, który egzystując w świecie, zdobywa zbawienie. Mając na uwadze wymienione już cechy prawdy, należy stwierdzić, iż redukcjonistyczne tendencje oznaczają ograniczenie percepcji świata tylko do wymiaru materialnego lub co najwyżej do struktur egalitarystycznych, gdzie żaden z bytów nie wyróżnia się pośród porządku stworzenia⁵¹. Trzecim źródłem kryzysu ekologicznego jest zakwestionowanie wartości godności człowieka jako istoty powołanej do tego, by zdobywać dobra nieprzemijające. Celem istnienia osoby ludzkiej przestaje być coraz większe partycypowanie w Dobru Najwyższym. Piotr Moskal wskazuje, iż współcześnie dominacja „mieć» i »działać» nad »być»” sprawia rozpowszechnianie w świecie takich trendów jak: „hedonizm, konsumizm, egoizm, zachłanność”. Koncentrowanie działań jednostkowych jedynie na powiększaniu stanu posiadania czy użyteczności przedmiotów ogranicza perspektywę rozwojową do sfery doczesnej. Taki układ odniesień sprawia również, iż jest kultywowana wolność negatywna, uzasadniająca nawet destrukcję innych podmiotów w imię egoistycznego interesu⁵².

Współczesną wykładnię nauczania Kościoła w kwestii ekologicznej prezentuje papież Franciszek w encyklice *Laudato si*. Przewyciężenie każdej z omówionych już tendencji dokonuje się poprzez nawrócenie ekologiczne, któremu papież poświęcił część dokumentu. Owo nawrócenie winno mieć miejsce na płaszczyźnie ludzkiego serca, co oznacza konkretnie zmianę „sposobu myślenia, odczuwania i życia”. Współczesny człowiek jest niejako zobowiązany w obliczu różnego rodzaju niesprawiedliwości do wzbudzenia w sobie motywacji, skłaniającej do pełnego miłości stosunku do natury. Według papieża pietyzm wobec przyrody winien posiadać dwojaki rodzaj tożsamość. Z jednej strony dotyczy zachowania postulat integralności natury. Istnieje zatem konieczność moralnego charakteru zarówno w zakresie stosowanych zasad, jak też w aspekcie kształtowania

⁵⁰ Por. P. Moskal, dz. cyt., s. 358.

⁵¹ Por. tamże, s. 359-362.

⁵² Por. tamże, s. 362-364.

fizycznych i niematerialnych odniesień, korelujących z Bożym łaodem w świecie, a więc z prawem naturalnym. Z drugiej natomiast strony ów pietyzm oznacza tożsamość ze wskazaniem ewangelicznymi. Kierowanie się miłością chrześcijańską zmierza zarówno do pokoju między ludźmi, jak też w stosunku do natury. Wewnętrzne usposobienie, motywowane przez przykład Chrystusa, uczyni z ziemi Królestwo Boże, prezentujące ogrom Bożej chwały⁵³. Nawrócenie ekologiczne, zmierzające ostatecznie do uwielbienia Boga za porządek stworzenia, jest w istocie zinternalizowaną formą zachowania zasady dobra wspólnego. Ekologia – w tym nade wszystko ekologia człowieka – są nieodłącznie związane z zasadą dobrą wspólnego. Rozwiązanie kwestii ekologicznej oznacza przyjęcie za nienaruszalne principium godności osobowej i praw człowieka, skąd pochodzi odniesienie do natury nacechowane miłością warunkującą rozwój (przy zachowaniu innych zasad życia społecznego, takich jak pomocniczość, solidarność itd.). „Dobro wspólne zakłada poszanowanie osoby ludzkiej jako takiej, z jej podstawowymi i niezbywalnymi prawami ukierunkowanymi na jej integralny rozwój. Domaga się ona także mechanizmów dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego oraz rozwoju różnych grup pośrednich według zasady pomocniczości”⁵⁴. Powołanie do świętości, będące niejako fundamentem zasady dobra wspólnego, przypomina prawdę, iż uporządkowany stosunek do natury wyraża mądrość Bożą i skutecznie przybliża człowieka do celu ostatecznego, czyli do Boga⁵⁵.

ZAKOŃCZENIE

Na gruncie teologii moralnej podejmowana jest analiza czynów człowieka, czy nawet reakcji wspólnot, w kontekście porządku zbawczego. Świat stworzony – w tym nade wszystko człowiek – jest niejako zobowiązany do zdobywania coraz wyższych dóbr, czyniąc rzeczywistość doczesną bardziej ludzką. Wszystkie aspekty rzeczywistości doczesnej są skoncentrowane na zachowaniu nienaruszalnego statusu osoby w zakresie godności osobowej i praw człowieka. W niniejszej publikacji, nawiązując do artykułów z dziedziny teologii moralnej, zamieszczonych w „Studiach Pelplińskich”, zaprezentowano personalistyczny fundament tychże analiz, który w zasadniczej mierze dotyczy ochrony życia jako wartości podstawowej. Każdy człowiek ma zatem prawo do życia od poczęcia do naturalnej śmierci. Natomiast prawom człowieka winno odpowiadać ustawodawstwo poszczególnych państw. Konsekwencją zachowania prawa do życia człowieka jest uporządkowane moralnie odniesienie do natury. Środowisko naturalne cechuje się

⁵³ Por. LS 217-217.

⁵⁴ Tamże, 157.

⁵⁵ Por. P. Moskal, dz. cyt., s. 363.

właściwą sobie żywotnością, kreującą uwarunkowania prorozwojowe dla jednostek oraz grup społecznych. Kwestia ekologiczna zakłada ekologię ludzką w przyrodzonym i nadprzyrodzonym aspekcie osobowości.

Bibliografia

Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Editrice Vaticana, Watykan 2009.

Dziuba A. F., *Chrześcijańskie orędzie etosu postaw*, „Studia Pelplińskie”, 1987, t. 18, s. 151-164.

Dziuba A. F., *Realizacja powołania chrześcijańskiego w czynie moralnym osoby*, „Studia Pelplińskie”, 1997, t. 26, s. 135-153.

Flisikowski L., *Świętość – istota chrześcijaństwa*, „Studia Pelplińskie”, 1975, t. 6, s. 201-216.

Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Editrice Vaticana, Watykan 2015.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Reconciliatio et paenitentia”*, Editrice Vaticana, Watykan 1984.

Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Editrice Vaticana, Watykan 1991.

Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Editrice Vaticana, Watykan 1995.

Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Editrice Vaticana, Watykan 1979.

Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Editrice Vaticana, Watykan 1963.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallottinum, Poznań 2009.

Kłys J., *Kościół a prawa człowieka u progu trzeciego tysiąclecia*, „Studia Pelplińskie”, 2003, t. 34, s. 49-67.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Moskal P., *Kwestia ekologiczna w perspektywie myśli św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Pelplińskie”, 2008, t. 39, s. 357-364.

Olejnik S., *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1998.

Pacyna J., *Prawo do życia*, „Studia Pelplińskie”, 1973, t. 4, s. 133-138.

Paweł VI, *Encyklika „Humanae vitae”*, Editrice Vaticana, Watykan 1968.

Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003, s. 105-109.

Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2008.

Streszczenie

Artykuły naukowe zamieszczone w „Studiach Pelplińskich” na przełomie ostatniego półwiecza prezentują wybrane zagadnienia z teologii moralnej. Źródłem moralności jest prawo Boże, określające porządek naturalny. Zachowanie postulatów tegoż porządku stanowi w istocie formę ochrony człowieka w zakresie godności osobowej oraz nienaruszalnych praw. Autorzy publikujący w „Studiach Pelplińskich” zwracają uwagę szczególnie na dwa prawa: prawo do życia oraz prawo do czystego środowiska. Zachowując nienaruszalność życia od poczęcia do naturalnej śmierci, człowiek zyskuje możliwość realizacji w doczesności powołania do świętości. Czyste środowisko jest konsekwencją ekologii ludzkiej. Bogactwa naturalne warunkują życie kolejnych pokoleń na ziemi.

Słowa kluczowe: *moralność, godność osobowa, prawa człowieka, świętość, prawo do życia, ekologia.*

Summary

Morality and Observance of the Human Rights

The articles published in „Studia Pelplińskie” („Pelplin Studies”) Journal in the last 50 years contain numerous discussions on the problems of the contemporary Moral Theology. The law of God and the natural order of the universe are the source of morals. Preserving the propositions coming from this order of things is in its essence the effort to protect the human rights and our indispensable dignity. The contributors of „Pelplin Studies” draw our attention especially to the human right to life and clean environment. By protecting the human life from the moment of conception till the natural death we make it possible for him or her to fulfil one’s calling to holiness. The clean environment is the objective of the human ecology. The natural resources condition the life of the future generation on the earth.

Keywords: *morality, human dignity, human rights, holiness, right to live, ecology*